

Sveriges ekonomiska kris och dess följder

Trots kriget och dess efterverkningar lever svenska folket idag på en högre standard än någonsin tidigare. Det har i ett land, där antalet hushåll är ^{ca} 2 $\frac{1}{2}$ miljon, under och efter kriget byggts mer än $\frac{1}{2}$ milj. nya lägenheter, i regel av hög standard och dessutom väsentligt rymligare än tidigare. Dessa hem ha utrustats med moderna möbler och andra inventarier och möbelstandarden har allmänt väsentligt höjts. Folk har i större utsträckning övergått till inköp av färdiglagad mat från bagerier och konserverfabriker. Man använder i ökad utsträckning kläder från konfektionsindustrien för ~~att möjliggöra~~ en högre klädstandard, man reser mer än tidigare, semesterar grundligare, går mera på restaurang, köper mera starka och svaga drycker än tidigare och roar sig mer än någonsin. Man läser mera tidningar och förbrukar mer papper i alla former.

Den statliga och kommunala verksamheten har samtidigt byggts ut: vi ha ett kraftigare försvar än tidigare i fredstid, vi ha höjt standarden ifråga om skolor och sjukvård. De av kommunerna anställda tjänstemännen och arbetarna ha ökats i antal för att bereda en förbättrad service åt ett ökat antal invånare framför allt i tätorterna.

Så långt är bilden av Sveriges ekonomiska tillstånd mycket tillfredsställande. Det är ju dessutom än så länge mycket gott om arbetstillfällen. Den svenska allmänheten har därför i stort sett anledning känna sig mycket nöjd. Det är detta som är det besvärligaste i dagens ekonomiska situation. Det fordras ^{av denna omständighet} ~~därför~~ ett alldeles ovanligt mått av ledarskap för att förmå svenska folket till att i tid gå med på en omläggning av den ekonomiska kursen, ~~som måste innebära en standardförsämring.~~

Att en sådan omläggning av kursen är nödvändig börjar nu bli uppenbart för alla. Den måste innebära att vi skära ned standarden, både den enskildes och den offentliga, för flera år framåt. Vi ha ju i flera år ^{eftre kriget} ~~är~~ *börjat* leva över våra tillgångar. Svenska folket har beviljat sig själv flera miljarder större inkomster än som svarat mot landets produktionsförmåga. Samtidigt har sparandet gått ned och inkomsterna i växande grad inriktat på konsumtion. Att en sådan minskning av sparkvoten måste ha ägt rum följer utan tvivel med utjämningen av inkomsterna. Vi ha i dag en mycket jämnare inkomstfördelning än före kriget. De sämst ställda

inkomstgrupperna, jordbruksarbetare, skogsarbetare, textilarbetare ha ryckt fram. Å andra sidan ha inkomsttagare, som leva på räntor, utdelningar och hyresinkomster icke blivit kompenserade för levnadskostnadsökningen. Genom skärpt beskattning ha inkomster flyttats över från de högre inkomstklasserna till folkpensionärer och barnrikefamiljer. Att sparkvoten går ned vid en sådan inkomstutjämning bestyrkes av all erfarenhet. Till denna tendens har fogats de hämningar för sparandet, som den fortskridande penningvärdeförsämringen måste medföra. Den vrider dessutom in konsumtionen mot på kort sikt dyrbara varaktiga konsumtionsvaror: egnahem, möbler, inventarier, båtar, cyklar, pälsar etc. genom vilka den enskilde själv kan tillgodogöra sig prisstegringen.

Trots minskningen av sparkvoten ha investeringarna legat något högre än före kriget. De ha dock icke, åtminstone på byggnadsområdet, stigit mera väsentligt i förhållande till den totala produktionen inom landet. Bristen på balans har framför allt uppstått därigenom, att nominalinkomsterna gått upp utan en motsvarande produktivitet eller prisstegring och att sparkvoten samtidigt gått ned. Minskningen av sparandet i förhållande till investeringarna har lett till ett överskott på köpkraft. Konsumenterna ha haft mera att köpa för än som svarat

produktionen i tidigare priser. Och detta har fått tre olika slag av konsekvenser:

1. prisstegring vid sidan av priskontrollen och därigenom ökade vinster
2. produktionsfaktorer ha dragits till nya områden, som svara mot den större efterfrågans inriktning
3. exportvarorna ha förbrukats på hemmamarknaden och efterfrågan på importerade varor har stigit

(Misstag: löne- och inkomstökningen i och för sig leda till köpkraftöverskott. Prisstegring. Minskade företagsmarginaler = minskat sparande).

Eftersom varor endast i begränsad utsträckning kunna hämtas från Europa har efterfrågan vänt sig mot Amerika.

Man kan icke säga, att läget ännu i högre grad hunnit tillspetsas genom den internationella valutakrisen. De dollar vi kunnat byta till oss, om England lyckats bibehålla pundets konvertabilitet, skulle endast någon kort tid kunna uppskjuta den likviditetskris i dollar, som vi nu råkat in i. Valutakrisen är sålunda i huvudsak ett resultat

av en svensk överexpansion. Att den mognat ut i en dollarkris, beror
 på den desorganisation, som kännetecknar den europeiska ekonomien efter
 kriget. Att återuppbyggnaden i Europa skulle taga lång tid, har ^{emellertid} icke
 varit någon överraskning. Tvärtom har den på många områden gått snabbare
 än man tidigare väntat sig.

Verkningarna av den internationella valutakrisen på den svenska
 utvecklingen ligga sålunda i huvudsak i framtiden. De hårda import-
 restriktionerna börja nu så småningom göra sig gällande. Under det kom-
 mande året komma de allt eftersom olika buffertlager förbrukas att direk-
 påverka konsumtion och produktion. Mot 1948 års slut kommer resultatet,
 om det allmänna läget icke förbättras, att kunna bli betydande inskränk-
 ningar av konsumtion och produktion, ~~som följd~~. 1949 kan mycket väl bli
 det ifråga om varutillgång svåraste året.

Hur utvecklingen på längre sikt gestaltar sig beror naturligtvis
 på en hel rad faktorer icke minst politiska, vilka idag icke kunna över-
 blickas.

En över^{2ikt}blick över utvecklingen i Västeuropa har ju givits i den
 s.k. Marshallplanen, som redovisar resultaten från Paris-konferensen.
 Den har använts i den svenska diskussionen för att visa, hur allvarligt
 det europeiska läget är. Den ger ju också en god sammanfattning av

det läge, som i stora drag har varit ganska allmänt känt. Den europeiska ekonomien är idag ^{full} ~~fyll~~ ^{slaskhåll} ~~av bottle-necks~~. Det fattas valutor att köpa livsmedel, därför får man icke fram kolet ur gruvorna. ~~Detta~~ ^{Det} fattas stål därför får man icke fram nya järnvägsvagnar och därför uppstå gång på gång transportkriser. Och av många sådana skäl blir produktionen låg, exporten liten och behovet av import stort. Nu har emellertid redan betydande framsteg gjorts sedan kriget slutade. Omfattande planer på en utbyggnad:

<u>Kol</u>	35/38	46	47	48	51
ex. Germany	407	345	380	448	489
inkl. "	543	408	465	516	627

Vår bränsleförsörjning bättre. Kolvärdet av import större än före kriget.

<u>Stål</u>	1937	1947	1951
ex. Germany	36	31	46,3
inkl. "	56	34	?

Frågan är emellertid, om dessa planer kunna genomföras. ~~Marshall-~~ ^{Marshall} ~~Monnetplan~~ ^{Monnetplan} planen. Risk är emellertid, att även om denna hjälp lämnas investeringar måste skäras ned, så att uppbyggnaden blir långsammare. Så har redan skett i både Frankrike och England. I Frankrike - Monnetplanen.

England - Cripps - och ändock underskott i betalningarna med 1 miljard dollars. De amerikanska tullsänkningarna kunna måhända också öka Europas dollarinkomster.

Även om man måste hoppas på en relativt snabb förbättring enligt ~~Marshall~~^{Paris}planen, måste man därför vara beredd på en långsammare utveckling med bestående varu- och valutabrist.

En viktig faktor blir därvid konj. utvecklingen i USA. Ett konjunkturbakslag där kan inte endast försämra Europas bytesrelationer utan framför allt minska efterfrågan så att Europas möjligheter till en exportökning falla bort. Det tycks visserligen finnas utsikter, att den amerikanska depressionen dröjer. Men förr eller senare kommer den väl, kanske någon gång i början av 1950-talet och den kan då komma att förlänga Europas svårigheter. Det är en klen tröst, att möjligheten till krediter från USA samtidigt bör ökas.

Det kan sålunda knappast vara en klok och försiktig politik att lit på en förbättring av läget enl. Parisplanen, lika litet som man har svår att förstå en politik, som efter kriget byggde på fri konvertering av pundet från år 1947. Å andra sidan torde man väl kunna vara så optimistisk att man räknar med en långsam uppbyggnad i Europa och en successiv

förbättring av vårt handelsutbyte med dessa länder.

Vi ha därför knappast rätt att räkna med en snabb förbättring av vårt handels- och valutapolitiska läge. Vi måste tvärtom räkna med risken av bakslag för vår export på dollarländerna redan under loppet av Marshall-planens 4-årsperiod.

Den anpassning av vår ekonomi både till det egna ekonomiska läget och till den internationella utvecklingen som vi nu äro tvungna att genomföra, kan därför ej endast inriktas på att övervinna en akut likviditets^{svår} - även detta är nödvändigt - utan måste ha till ändamål att skapa en mera varaktig balans i vår ekonomi. Det ter sig dock naturligt att som arbetshypotes välja den förutsättningen, att det internationella läget successivt förbättras.

Det ter sig under sådana omständigheter som den enda riktiga politiken att genom kraftfulla åtgärder snabbast möjligt skapa balans i den svenska ekonomien och anpassa standarden efter våra resurser. Från ett sådant utgångsläge blir det sedan mycket lättare att genomföra den omställning som är nödvändig efter det nya internationella läget resp. möta nya ev. sådana påfrestningar.

Det säger sig själv, att av sådana mer eller mindre varaktig balans.

politik icke kan med framgång genomföras med hjälp av diverse regleringar och andra partiella åtgärder, som i regel endast ha en negativ verkan och inrikta sig på symtomen, utan måste läggas upp ^{och efter} ~~över~~ större linjer.

Den kris, som vår ekonomi nu står inför är ju långt ifrån av vanlig förkrigstyp, framkallad av växlingar i vissa konjunkturvariabler. Den är i främsta rummet en politisk kris, som visar att ryckigheten i den ekonomiska politiken också kan bli en avgörande faktor. Prof. J. Åkerman har sökt visa att den politiska utvecklingen har ett avgörande inflytande på konjunkturerna. Detta är mera sant idag än någonsin tidigare. Utmärkt exempel, en politiskt påverkad överexpansion hejdas ej i tid utan leder till kris, som blir djupare än den hade behövt vara, om man i tid hade anpassat politiken efter de ekonomiska förutsättningarna. Det svenska folket som i flera år fått leva över sina tillgångar måste nu i flera år lida av den ekonomiska politikens underlåtenhetsynder. Man har sagt, att ingenting kan hindra svenska folket att bevilja sig själv för stora inkomster. Men ingenting kan heller hindra regeringen eller oppositionen att i tid framlägga ett program för att skapa ekonomisk balans.

Våra dollartillgångar minskas nu vecka för vecka, och vi få pröva på att ingenting är en så dålig affär som en dålig affär. På grund av svag likviditet göra vi nu varje dag stora förluster. Vi ha inte råd att köpa miskiner, som skulle ge den allra största avkastning. Vi kan inte längre köpa varor i den billigaste marknaden utan tvingas att gå till en dyrare, som blir ändå dyrare, därför att säljarna vet att vi är hänvisade till att köpa där. Ett litet land ligger ofta under i sådana isolerade byten. Det enda rimliga i ett sådant läge är naturligtvis att ta ett lån. Ett argument mot ett sådant lån: det skulle slarvas bort på onödig import. Samma argument mot en överbalansering av budgeten. En bankruttförklaring för den ekonomiska politiken. Svårigheter att få det. Man kan inte underlåta att försöka. Åtminstone tidigare avvisande hållning till tanken.

Det är klart att en viss förbättring av vår mera långsiktiga balans kan åstadkommas med en rad partiella reformer. Vad man vill uppnå är ju i första hand:

1. en ökning av exporten på bekostnad av konsumtion och investeringar
2. en omställning av exporten mot hårdvalutamarknaderna

3. en minskning av importen.

I detta syfte kan man skärpa importregleringarna, ransonera vissa exportvaror, som förbrukas i stor skala inom landet (ex. papper), man kan skärpa byggnadskontrollen, skärpa bankernas kreditprövning, sterilisera en del av företagsvinsterna, för att därigenom sänka industriens likviditet. Man kan intensifiera industriens ansträngningar att sälja på hårdvalutaländer. Sådana åtgärder komma väl att vidtagas och komma väl att ^{delvis} förhindra en olämplig omfattning eller inriktning av produktion och konsumtion.

Men i övervägande grad ha de en negativ verkan och komma i vissa avseenden att försvåra den ekonomiska politiken.

Varubristen kommer på vissa områden att växa, ersättningsproduktion kommer att tränga sig fram, konsumtionen kommer att söka sig över till nya områden, dit den drar över arbetskraft och andra resurser. Lyxskatter kunna endast träffa ett begränsat område och överskottet på köpkraft söker sig andra vägar. Man tvingas därför allt längre i regleringar. I sista hand tvingas man på samma sätt som i England att börja dirigera arbetskraften. Man kan annars säkerligen icke hindra att den

söker sig över till serviceyrken eller industrier som lyckats undgå de direkta kontrollerna.

En snedvridning av produktion och konsumtion kan sålunda knappast undgås, särskilt som krisen kan bli långvarig.

Den ökade spänningen ~~kxxxx~~ mellan efterfrågan och varutillgång kommer också att ytterligare öka antalet flaskhalsar i produktionen och därigenom nedsätta produktionens effektivitet.

Vi ha redan sorgliga erfarenheter av sådana effektivitetsförluster.

Runt om i svensk industri står idag fabriker stilla på grund av brist på bränsle, råvaror, halvfabrikat, arbetare eller kompletterande maskiner. Produktionen försenas och byggena fördröjas med ökade kostnader som följd. Omsättning på arbetskraft.

En jämförelse av industriproduktionen före kriget och nu visar också att en betydande snedvridning ägt rum mot mindre väsentliga varor. (ex. ur tabellen).

Produktionsvolymen har stigit med sammanlagt omkring 25 %. Men antalet arbetstimmar har stigit nästan lika mycket. Tjänstemän. I flera viktiga industrier finner man också en direkt produktivitetsminskning trots att mycket betydande investeringar gjorts.

Vid dessa beräkningar ha icke kunnat tagas hänsyn till de ⁴höjningar av kvaliteten och den differentiering av produktionen, som samtidigt ägt rum. Delvis kan den ha inneburit en vinst för folkhushållet men delvis är den ett utslag av den snedvridning av produktionen som blivit en följd av en ofullkomlig priskontroll och en alltför långt driven standardhöjning, som ställt ökade krav på variation. Nationalekonomiskt kan en sådan utveckling då ej heller betraktas som ett plus i produktionen.

Dessa fenomen komma säkert att ökas, om man även i fortsättningen nöjer sig med partiella åtgärder istället för att söka skapa en allmän köpkraftsbalans, som innebär en allmän sänkning av efterfrågan på varor. Vill man gå den senare vägen måste man istället inrikta uppmärksamheten på balansen mellan sparande och investering. Höja sparsamheten och minska investeringarna eller båda på en gång. En nedskärning av investeringarna håller nu på att genomföras, men särskilt om krisen blir långvarig kan man inte gärna ensidigt gå den vägen. Tvärtom kan det bli nödvändigt att snabbt bygga upp ny exportkapacitet som kan inriktas på nya marknader. Vi skulle annars följa samma väg som andra europeiska länder och

Massa
Ryplor
varuslutar

fördröja vårt framåtskridande.

Åtgärder ha ju också vidtagits för att stimulera till ökat sparande. Man kan emellertid ej bortse ifrån att motiven för sparande och möjligheten därtill starkt försvagats genom inkomstutjämningen, stigande priser och växande varubrist. Samhället måste därför komplettera det enskilda sparandet genom överbalansering av sin budget. Delsvis minskade utgifterna delvis ökade skatter. Dilemmat: får ej läggas så att de ytterligare skada produktionsviljan. En höjning av direkta skatter utesluten, snarare sänkning.

Man överväger lyxskatter. Ge litet. Man kommer därför ständigt till ^{att} baka till en kraftig omsättningsskatt vore det bästa medlet att återställa balans. 5 % skulle antagligen ej vara tillräckligt. 10 a 15

Den smidigaste vägen att genomföra en konsumtionsminskning, när en sänkning av löner och andra inkomster torde vara utesluten. Minskar inte utan stärker snarare incitamentet till ökad produktion.

Man har sagt nationalekonomerna måste sluta att tala om något som är politiskt omöjligt. Man får överlämna sådana taktiska synpunkter till politikerna. Dessutom: nytt läge.

Ett annat hinder: drabbar de breda lagren av konsumenter. Detta är nödvändigt. Genom skärpning av direkta skatter, lyxskatter, utdelnings-

begränsning, hyresstopp och vinststerilisering kan man se till att en önskvärd skatteprogression erhålles. Å andra sidan kan man genom folkpensioner, barnbidrag, undantag av vissa grundläggande varor från omsättningskatt samt ev. genom bibehållna livsmedels^{rabatter}subventioner till mindre bemedlade se till att de sämst ställda ej bli drabbade. Man får också komma ihåg att när sparandet minskas så blir oms. mera progressiv än annars. Huvudsaken är, att under de närmaste åren även få folk att uppskjuta sina mindre viktiga inköp tills produktionen hunnit ifatt inkomstnivån. Genom att betona omsättningskattens tidsbegränsade karaktär skulle man kunna förstärka denna verkan.

Man kan sålunda icke komma ifrån att en kraftigt tilltagen omsättningskatt vore det bästa medlet att i förening med en rad partiella åtgärder skapa balans i vår ekonomi. Genom en sådan begränsning av efterfrågan skulle en större rörlighet kunna skapas på varu- och arbetsmarknaden så att ny nödvändig produktion finge tillfälle expandera.

Vad jag befarar att man istället väljer en väg med alltmera invecklade regleringar kanske till sist också av arbetsmarknaden, som innebär att man långsamt kväver intitiativ och arbetsvilja och som därmed förhindrar eller i varje fall försenar den standardhöjning, som alla längta efter och som vi på så många områden behöva.

15 }
10 }
5 }